क्षीरनाश पु॰ क्षीरं नाशयति नश्-णिच् अण् उप॰स॰। शाखोटकवृक्षे राजनि॰। तद्दुग्धदुग्धयोगादन्यदुग्धस्य अन्यत्वं लोकसिद्धम्।

क्षीरनीर न॰ क्षीराक्तं नीरमिव। १आलिङ्गने शब्दमा॰ आलिङ्गने हि क्षीरनीरयोरिव संसर्गो भवति। समा॰द्व॰। २क्षीरनीरसमाहारे न॰ "क्षीरनीरसमं मित्रं प्रशंसन्ति विचक्षणाः। तत्र नीरं क्षीरयति" वेता॰। क्षीरमिव नीरम्। ३क्षीरतुल्ये जले न॰ क्षीरनीरं धीयतेऽत्र धा-आधारे कि। क्षीरधि दुग्धसमुद्रे पु॰।

क्षीरप त्रि॰ क्षीरं पिबति पा-क। दुग्धपायिनि बालके भेदे पु॰ "तत्रोनषोडशवर्षा बालास्तेऽपि त्रिविधाः क्षीरपाः क्षीरान्नादा अन्नादा इति तेषु संवत्सरपराः क्षीरपाः द्विसंवत्सरपराः क्षीरान्नादाः परतोऽन्नादाः" सुश्रु॰ "क्षीरं तु बालवत्सानां ये पिबन्तीह मानवाः। न तेषां क्षीरपाः केचित् भवन्ति कुलवर्द्धनाः" भा॰आनु॰१२५अ॰

क्षीरपर्णिन् पु॰ क्षीरयुक्तं पर्णमस्यस्य इनि। अर्कवृक्षे राजनि॰

क्षीरपर्णी स्त्री क्षीरं पर्णेऽस्या गौ॰ङीष्। अर्कवृक्षे शब्दचि॰

क्षीरपलाण्डु पु॰ क्षीरमिव शुभ्रः पलाण्डुः। श्वेतपलाण्डौ स्निग्धोरुचिप्रदः स्थिरधातुकर्त्ता बल्योऽक्षमेधाकरः पुष्टिदश्च। स्वादुर्गुरुः स्वादितपित्तशमनः सपिच्छलः क्षीरपलाण्डुरुक्तः" सुश्रुते तद्गुणा उक्ताः।

क्षीरपाण पु॰ पीयते पा-कर्म्मणि ल्युट् क्षीरं पानंयस्य "पानं देशे" पाणत्वम् अत्र देशः देशस्थायिजनपरः। १उशीनरवासिजने त्रि॰कौ॰ "वा भावकरणयोः" पा॰ भावे करणे च ल्युटि वा णत्वम् ६त॰। २तत्पानकरणे त्रि॰। ३तत्पानपात्रं स्त्री ङीष्। ४दुग्धस्य पाने न॰।

क्षीरभृत पु॰ क्षीरेण भृतः। दुग्धमात्रभृतिके गोपाले भृत्यभेदे। "गोपः क्षीरभृतोयस्तु स दुह्याद्दशतो वराम्। गोस्वाम्यनुमते भृत्यः सा स्यात् पाले ऽभृते भृतिः" मनुः "यो गोपालस्तो भृत्यः क्षीरेण भृतो न भक्तादिना स स्वाम्यनुज्ञया दशभ्योगोभ्यः श्रेष्ठामेकां गां भृत्यर्थं दुह्यात् सा भक्तादिरहिते गोपाले भृतिः स्यात्। एवञ्चैकगवीक्षीरदानेन दश गाः पालयेदित्युक्तम्" कुल्लू॰

क्षीरवर्ग पु॰ ६त॰ सुश्रुतोक्ते क्षीरभेदसंघे यथा "गव्यमाजन्यथा चौष्ट्रमाविकं माहिषञ्च यत्। अश्वायाश्चैव नार्याश्च करेणूनाञ्च यत्पयः। तत्त्वनेकौषधिरसप्रसादं प्राणदं गुरु। मधुरं पिच्छिलं शीतं स्निग्धं श्लक्ष्णं सरं मृदु। सर्वं प्राणभृतां तस्मात्प्रत्यं क्षीरमिहोच्यते। तत्र सर्व्वमेव क्षीरं प्राणिनामप्रतिषिद्धं जातिसात्म्यात्। वातपित्तशोणितमानसविकारेष्वविरुद्धम्। जीर्णज्वरकासश्वासशोषक्षयगुल्मोन्मादोदरमूर्च्छाभ्रमसदाहपिपासाहृद्दस्तिपाण्डुरोगग्रहणीदोषार्शःशूलोदावर्त्तातिसारप्रवाहिकायोनिरोगगर्भस्रावरक्तपित्तश्रमक्लमहरं पाप्मापहं बल्यं हृद्यं वाजीकरणं रसायनं मेध्यं सन्धानमास्थापनं वयःस्थापनमायुष्यं जीवनं हृंहणं वमनं विरेचनञ्च तुल्यगुणत्वाद्ओजसो वर्द्धनमिति बालवृद्धक्षतक्षीणानां क्षुद्व्यायामकर्शितानाञ्च पथ्यतमम्। गोक्षीरमनभिस्यन्दि स्निग्धं गुरु रसायनम्। रक्तपित्तहरं शीतं मधुरं रसपाकयोः। जीवनीयं तथा वातपित्तघ्नं परमं स्मृतम्। गव्यतुल्यगुणं त्वाजं विशेषाच्छोषिणां हितम्। दीपनं लघु संग्राहि श्वासकासास्रपित्तनुत्। अजानामल्पकायत्वात् कटुतिक्तनिषेवणात्। नात्यम्बुपानाद्व्यायामात्सर्व्वव्याधिहरं पयः। रूक्षोष्णं लवणं किञ्चिदौष्ट्रं स्वादुरसं लघु। शोफगुल्मोदरार्शोघ्नं कृमिकुष्ठविषापहम्। आविकं मधुरं स्निग्धं गुरु पित्तकफावहम्। पथ्यं केवलवातेषु कासे चानिलसम्भवे। महाभिस्यन्दि मधुरं माहिषं वह्निनाशनम्। निद्राकरं शीतकरं गव्यात् स्निग्धतरं गुरु। उष्णं चैकशफं बल्यं शाखावातहरं लघु। नार्य्यास्तु मधुरं स्तन्यं कषायानुरसं हिमम्। नस्याक्षितर्पणयोः पथ्यं जीवनं लघु दीपनम्। हस्तिन्या मधुरं हृद्यं कषायानुरसं गुरु। स्निग्धं स्थैर्य्यकरं शीतं चक्षुष्यं बलवर्द्धनम्। प्रायः प्राभातिकं क्षीरं गुरु विष्टम्भि शीतलम्। रात्रौ सोमगुणत्वाच्च व्यायामाभावतस्तथा। दिवाकराभितप्तानां व्यायामानिलसेवनात्। वातातुलोमि चान्निघ्नं चक्षुष्यं चापराह्णिकम्। पयोऽभिस्यन्दि गुर्व्वाभं प्रायशः परिकीर्त्तितम्। तदेवोक्तं लघुतरमनभिस्यन्दि वै शृतम्। वर्जयित्वा स्त्रियाः स्तन्यमाममेव हि तद्धितम्। धारोष्णं गुणवत् क्षीरं विपरीतमतोऽन्यथा। तदेवातिशृतं सर्वं गुरु हृंहणमुच्यते। अनिष्टगन्धमस्वच्छं विवर्णं विरसञ्च यत्। वर्ज्यं सलवणं क्षीरं यच्च विस्रावितं भवेत्"। भावप्र॰ अत्रविशेष उक्तस्तत्रैव द्रष्टव्यः।

क्षीरमोरट पु॰ क्षीरवत् स्वादुः मोरटः। मोरटभेदे मोरटशब्दे विवृतिः। "क्षीरमोरटमधूलिकाकुष्माण्डप्रभृतीनि समासेन मधुरोवर्गः" सुश्रु॰सा च पीलुपर्णीत्येके।

क्षीरलता स्त्री क्षीरप्रधाना लता। क्षीरविदार्य्याम राजनि॰